

ENRIC CARRERAS

Restes d'una antiga construcció al cim del Puig de les Forques o Puig d'Espils, prop del coll de Banyuls.

El coll d'Espils o de Banyuls en un conveni de 1085

L'any passat (1985) s'escaigué el 700è aniversari de la "croada" contra els regnes de Pere el Gran per part del rei francès Felip III l'Ardit. L'any 1285 les terres de l'Albera i tot l'Empordà varen veure el pas del gran exèrcit francès per la Maçana, el setge i la crema de Peralada i la penetració vers Girona de l'invasor. Les victòries navals de les illes Formigues i de Roses precipitaren el final de la guerra amb la retirada calamitosa dels francesos i la jornada del coll de Panissars.

És un esdeveniment històric ben

conegut que, en alguns dels seus moments transcendents, tingué per escenari els colls de l'Albera.

Tanmateix, hi ha una altra commemoració, estretament lligada a l'Albera, que no podem passar per alt precisament enguany, quan lluitem per salvar aquest territori.

El dimecres 29 de maig del 1985 es compliren exactament 900 anys del conveni signat entre els comtes Hug II d'Empúries i Guislabert II del Rosselló per definir les obligacions i els drets respectius als comtats d'Empúries-Peralada i Rosselló. Les actes són del 29 de maig del 1085: *...III Kalendas Iunii anno XXV, regnante Philippo Rege.*

Els documents es troben al "Llibre Major dels Feus" (*Liber Feodorum Maior*), cartoral reial que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó; n'hi ha una edició a cura de F. Miquel i Rossell (Barcelona, 1945, 2 vols.). També foren publicats, amb minses variants, per Baluze a la *Marca Hispanica* (París, 1688, cols. 1176-78).

El mateix comte Guislabert ja havia establert 10 anys abans, el 1075, un primer pacte amb Ponç I d'Empúries del qual aquesta signatura amb el successor Hug II era la renovació.

En una de les clàusules del conveni s'acorda que en cas de contra-

diccions ambdós comtes es reuniran al coll d'Espils dintre de quaranta dies (...ad collum de Espils infra quadraginta dies.), on se sotmetran al judici dels seus homes bons (...nostris bonis hominibus...).

Nou segles després

Aquesta diada s'escaigué, nou segles després, el diumenge 7 de juliol del 1985.

L'investigador rossellonès Joan-Bernat Alart, en una obra de l'any 1866 reeditada a Perpinyà el 1868 ("Notices historiques sur les Communes du Roussillon", première série, pàgs. 79-80), tingué el mèrit de situar encertadament aquest coll d'Espils del document citat de l'any 1085 al coll de Banyuls.

Alart remarcava que l'actual topònim les Abelles —del lloc proper al vessant oriental del coll de Banyuls— es troba escrit, efectivament, *Ses Abeyles* i *locus de Apibus* a partir del segle XIII i creia que no tindria relació directa amb formes anteriors (*locus de Apillis*, l'any 1208).

Alart indica que l'indret es troba sota d'una muntanya anomenada *de Spil* l'any 981 a l'acta de delimitació del territori de Banyuls, atorgada al comte Gaufred d'Empúries: "...ad pogium qui dicitur Spilio" ("Marca Hispanica", col. 925). El pas veí és anomenat *coll de Espils* l'any 1085. També comenta que el lloc o masia del vessant de ponent porta encara el nom d'*Espils* (es referia a Pils). Finalment destaca que el torrent que davalla de l'esmentat puig vers l'"església de les Abelles" s'anomena *torrent de Carpila* l'any 1655 ("... lo torrent qui devalla de Carpila..."). Seria un nom compost de *Quer-Pila* o *Spila* i significaria "torrent que baixa del Quer o Puig de Spils".

El susdit historiador considera molt possible que el nom d'*Apillis* i el del lloc veí d'*Espils* provinquin del puig de *Spil*, que precisament els separa.

L'historiador empordanès Josep Pella i Forgas ("Historia del Ampurdán", 1883, pàg. 453, nota I) consultà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (*Liber Feodorum Maior* fol. 71v.) el document de l'any 1085 que ens ocupa. En visitar personalment, l'any 1883, el coll de Banyuls, també cregué que s'havia d'identificar amb el *collum de Espils*, potser independentment de la informació d'Alart, car no la cita.

Pella i Forgas es basà sobretot en el topònim *Pils*; el torrent que baixa del dit coll vers ponent (el nom, com és sabut, es conserva encara avui per designar la masia d'aquest mateix paratge). Segons ell, aquest topònim, precedit de l'article es (els) hauria donat *Espils*.

Després de consultar Du Cange (*Glossarium...*, 1678), opina que *Pils* deriva de *pilus*, amb el significat de Pal o Perxa. Tindria l'origen en els senyals que es plantaven en els límits dels senyorijs feudals i que haurien donat topònims com coll de Pal o coll de l'Estaca ("Historia del Ampurdán", 452-53).

Pere Ponsich (Rev. "Terra Nostra", núm 37, 1980, pàg. 28) presenta la sèrie següent:

pogium Spilio, any 981
collum de Espils, anys 1085,
1121 i 1154
de Spils, any 1121

Segons aquest autor, el nom s'hauria transformat en *Apillis* (any 1208) i el situa a Santa Maria de les Abelles, a Banyuls.

En un text més recent signat per J. Becat, P. Ponsich i P. Verdaguer (Gran Geografia Comarcal de Catalunya, vol. 14, "Rosselló-Fenolleda", 1985), s'hi introdueix una citació anterior, del 898, amb el nom *Spedula*. Cal rebutjar-la, ja que no té res a veure amb el lloc que ens ocupa.

El Puig de les Forques

Sembla molt clar que el *pogium Spilio* de l'any 981 cal cercar-lo prop del *collum de Espils* citat des del 1085. Nosaltres creiem que s'identifica amb l'actual *Puig de les Forques*, al costat del coll de Banyuls.

Alart contemplava la possibilitat d'un trencament entre les formes *Apillis* i *Apibus/Abeyles*. Pella i Forgas creia que *Es-Pils* i *Pils* vindrien de *Pilus* (Pal o Perxa). Modernament Ponsich ja esclari que *les Abelles* provindria d'una falsa interpretació del topònim antic *Spilio*, *Es-pils*, passant per *Apillis*.

Per a nosaltres no hi ha dubte que *Spilio*, *Espils*, ve del llatí *speculum*, 'espill, mirall', en aquest cas en el sentit de 'guaita, vigia' (aquest deu ésser també el parer de Becat/Ponsich/Verdaguer (op. cit., 1985), que no ho manifesten així, però consideren que al puig d'Espills "hi devia haver una torre o guaita").

Cal precisar que l'indret del Puig de les Forques domina el camí del coll de Banyuls i presenta un panorama d'amplis horitzons. Les nostres hipòtesis han quedat, altrament, molt més fonamentades quan els sotassignats descobrirem (el dimarts 26-3-1985) les restes d'una edificació antiga al cim d'aquest Puig de les Forques, seguint la informació que ens havia donat Joan Cos, de Freixa.

Aquestes restes ens plantegen algunes qüestions: Ens trobem només davant dels vestigis d'unes forques? Aquests murs pertanyien a la primitiva guaita o mirall, potser reaprofitada com a lloc on s'administrava justícia (forques)?

L'estudi arqueològic de les restes probablement resoldria l'enigma. En tot cas, és significatiu que el paratge fos escollit l'any 1085 com a lloc limítrof més idoni per dirimir a jutjar les possibles desavinences entre tots dos comtes, el rossellonès i l'emporità.

L'ACTE REIVINDICATIU GLOBAL DE L'ALBERA que caldria celebrar podria consistir en una marxa paral.lela organitzada pels grups d'ambdues vessants, amb caminada des de Banyuls i des d'Espolla i amb concentració al coll de Banyuls. Per tot el que hem exposat, resta evident que la trobada no podria produir-se en un indret més ben escollit.

JOAN BADIA I HOMS
BENJAMÍ BOFARULL
I GALLOFRÉ
ENRIC CARRERAS I VIGORÓS
MIQUEL-DIDAC PIÑERO
I COSTA

Del "Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional" (GESEART).